

Adrese Gerek Yok: Bir Mülkiyelinin Anıları¹

Lale Oral Ataç, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ORCID: 0000-0001-7261-7788

E-Posta: lale.oral@cbu.edu.tr

Adrese Gerek Yok, yazarının yaşamının önemli kesitlerini, yine yazarının gözünden ve hatırasında kaldığı biçimi ile aktaran, kısmen otobiyografik bir anı (hatırat) kitabı olarak tanımlanabilir. Kitap hatırat türünde yazılmış olduğu için yazar zaman zaman kendi başından geçen bir olayı, zaman zaman çeşitli durumlar karşısındaki değerlendirmelerini kaleme almış. Bu değerlendirmeler bağlamında aktarılan değerler, düşünceler ve duygular okuyucunun dikkatini yazarın kişiliğinde topluyor. Dolayısıyla böyle bir kitabın değerlendirme yazısı, ister istemez yazdıkları kadar yazarın kendisini de konu edinecektir.

Kitabın yazarı Yunus Er, 1956 yılında Uşak'ın Eşme ilçesinde doğmuş, Türkiye'nin 78 kuşağı olarak bilinen nesline mensup olmuştur. Bilindiği gibi bir kuşak, yaşamının önemli dönüm noktalarında sosyal, ekonomik veya politik mevzular bağlamında benzer kadere maruz kalmış olmaları nedeniyle benzer şartlardan etkilenmiş ve nispeten ortak bir düşünce-duygu-davranış örüntüsü geliştirmiş bireylerden oluşmaktadır. Sosyologlara göre belirli tarih aralıkları ile kendine has tutumları vesilesiyle diğerlerinden belirgin biçimde ayrılan yeni bir kuşak meydana gelir. Anılan kuşağın mensupları, gençlik yıllarının önemli bölümünü 1980 darbesine giden ve onu izleyen çalkantılı süreçte geçirmiştir. Kitabın içeriğinden anlaşıldığı üzere, yazar ilk ve orta öğrenimini doğduğu ilin sınırları içinde; yüksek öğrenimini ise (1977'de mezun olması gerekirken, dönemin politik iklimi dolayısıyla kesintiye uğrayan derslerin bir sonraki yıla sarkması ile) 1978 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde tamamlamıştır. Onun yaşam öyküsünü müstesna kılan şeyin, yazı işleri müdürlüğünü yürüttüğü gazete dolayısıyla hakkında açılan basın davalarından kaçarak geçirdiği yıllar olduğu söylenebilir. Kitabın büyük kısmında bu yıllara ilişkin hatıratı yer verilmekle birlikte, kişiyi böyle bir yaşam sürmeye yönlendiren kişiliğinin gelişim evreleri de serimleniyor. Bunları kitabın bölümleri özelinde daha detaylı incelemeye çalışacağım. Ama öncesinde böyle bir eserin değerinin nerede yattığını ve beni bu konuda bir değerlendirme yazmaya iten unsurları açıklamak isterim.

İlk olarak, bu türde yazılmış kitaplar, okurlarına daha evvel yeterince tanımadıkları bir anlam dünyasının kapısını aralayabilir. Bu eser özelinde örneklendirecek olursak; 50'li yıllarda bir Anadolu köyünde doğmak, ilk gençliğini 60'lı yıllarda yaşamak, 70'li yıllarda *Mülkiyeli* olmak kişiye veya kişiyi "ne" yapardı; bu koşulların şekillendirdiği insanın doğru/yanlış veya iyi/kötü olana dair temel değerlendirme standartları nelerdi? Bu insanların birçoğu yaşamlarının emeklilik evresinde olsalar da bugün içerisinde yaşadığımız toplumun kurumlarını şekillendirmişlerdi. Aktardıkları değerler vasıtasıyla sonraki kuşakların dünyaya bakışını etkilemişlerdi. Dolayısıyla izlerini güncel yaşamda takip ederken zaman zaman eleştirdiğimiz o bir dönemin kendine has düşünce dünyası, hangi koşullarda ortaya çıkmıştı daha yakından bakma şansı buldum. Düne bugünden değil de dünden bakmanın (daha genç yaştakiler açısından) kuşaklar arası empati kurmayı kolaylaştırıcı bir yanı olduğunu düşünüyorum. İkinci olarak kitabın, tarihi bizzat döneme tanıklık edenlerin anlatılarından süzen sosyal tarih anlayışı açısından önemli olduğunu söyleyebilirim. Bu anlayış, çeşitli olayların daha üst kurumlar mertebesinde değil de gündelik yaşam deneyimi bağlamında ne gibi sonuçlara yol açtığını görmeye yaramakta ve bizleri sıradan insanların mücadelesini anlamaya daha fazla yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla, bu gibi hatıratlar kendi dönemlerine ilişkin gerçekliğin belgeleri olarak değer taşımaktalar. Üçüncü olarak, eserin yazara da kişisel bir anlam ifade ettiğine şüphe yoktur. Şöyle ki anılarını yazmak, kişi için -uzun yıllar önce okuduğum, bu kitapla paralellikler bulduğum için olsa gerek yeniden hatırladığım eserinin başlığında Pablo Neruda'nın ifade ettiği gibi- "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum" demenin bir yolu olarak önemlidir sanıyorum.²

Birinci bölüm, kitabın ana konusu olan yetişkinlik yıllarının dramını özetleyen çarpıcı bir anı ile başlasa da devamında yazarın doğumundan ilkokulun sonuna dek geçen sürece dair anıları ile yaşadığı çevrenin özelliklerine ilişkin anekdotlar aktarılıyor. Bu kısımlarda yazarın küçük yaşlardan itibaren kendini hissettiren ve kişiliğine damgasını vuracak denli güçlü birtakım özelliklerini aktarma gayretini sezebiliyoruz. Belli ki bu özellikleri onu daha sonraki yaşlarında Mülkiye sıralarına oturtacak dünya görüşünü ve yaşam öyküsünü belirleyecek taşları döşemeleri bakımından önem arz ediyorlar. Diğer yandan yazarın aile yapısı, anne-babası veya kardeşleriyle ilişkileri, bu ilişkilerden kaynaklı önemli dönüm noktaları veya travmatik yaşantılara rastlamıyoruz. Örneğin, yazarın çocukluğundan itibaren, yaşadığı bölgenin kendisine ve başkalarına sunduğu olanakları iyileştirme yönünde birtakım güçlü duyarlılık referanslarına sahip olduğu anlaşılıyor. Söz gelimi, ilkokuldan sonra okula gidebilmek için dönemin başbakanına mektup yazıp eğitim hürriyeti talep edecektir. Mektubunun sonucu savcılık sorgusu ile nihayet bulsa da daha sonra kendisi ve kendisi gibi istekli bir arkadaşının ortaokula gitmesinin önünü açacak olaylara vesile olacaktır. Bu gibi duyarlılıkların kaynağı

gibi, yazara henüz o yaşlardayken koşulları değiştirme adına proaktif davranma yeterliliğini kazandıran şeyin ne olduğunu adlandırabilecek genetik aktarım, aile desteği, rol model olanakları vb. etkenlere ilişkin bilgi edinemiyoruz. Yazar, yaşadığı yörenin imkânlarını ve yöre insanını anlatıyor daha ziyade. Buradan, kendisini psikanalitik bir incelemenin nesnesi yapmadığını, daha ziyade kişiyi kuşatan şartların ve onları kontrol altına alma istencinin bireyin benliği ve yaşamı üzerindeki etkilerine önem verdiğini çıkarılabilmek mümkün. Yazarın bu yaklaşımının, muhtemelen en güçlü desteğini Gasset'in meşhur; "Ben kendim ve koşullarımdan müteşekkilm ve eğer onları kurtarmazsam, kendimi de kurtaramam." ifadesinde bulduğu görüşündeyim.³

Kitabın ikinci bölümü, yazarın ortaokul ile lise yıllarına dair anılarını içeriyor ve önce 1960'ların ikinci yarısında, toplumun tüm sosyoekonomik kesimlerinin okul sıralarında hemhâl olduğu bir döneme götürüyor okuru. Sosyal gruplar arasındaki sınırların daha geçirgen; kültürel benzeşimin daha fazla, diğerini anlama isteminin ve kabiliyetinin daha yüksek olduğu bir toplum yapısının ön koşullarını hissettiren bir kısım olduğunu düşünüyor. O dönem taşrada eğitim olanaklarına erişimin önündeki güçlü engellerden bahsedilmekle birlikte, bunları aşabilenler için akademik ve mesleki başarının kişinin bireysel çabası ve yetkinliği ile doğrudan ilişkilendirilebildiği çok sayıda yaşam öyküsüne değiniliyor. Yazarın kendi öyküsünü de kapsayan ve kitap boyunca farklı insanların hayatlarına uğranılmak suretiyle açığa çıkan bu örüntü ise sosyal çeperlerin geçirgenliği ile meritokrasi arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte. Hayata avantajlı veya dezavantajlı başlayanlar muhtemelen her zaman her toplumda var olacaktır. Yine de bireysel yetkinliklerin, emeğin, motivasyonun, istikrarın ne ölçüde değerli olacağına ilişkin standartları toplumun temel kurumlarının işleyiş dinamikleri belirlemektedir. İnsan haklarını ve dolayısıyla insanların eşitliğini temel alan demokratik bir hukuk devleti, esasen meritokrasinin yeşermesi adına ideal koşulları sağlıyor görünse de -kitabtaki örnekten yola çıkacak olursak- eğitim sistemi ile desteklenmediği takdirde beklenen sonuçları elde etmek zorlaşmaktadır. Hele eşitliğe dayalı değerleri içselleştirmenin önünde "yüksek güç mesafesi" gibi önemli kültürel bariyerlerin bulunduğu toplumsal kültürlerde bu tablo biraz daha kararmaktadır. Şöyle ki Türkiye gibi, toplumdaki statü/güç farklılıklarının hoşgörülendiği, önemsendiği hatta gerekli kabul edildiği; bu farklılıklara çok büyük anlamlar yüklendiği için de güçlüler ile güçsüzler veya yönetenler ile yönetilenler arasındaki mesafenin çok uzakmışçasına algılandığı kültürlerdeki bu durum, yüksek güç mesafesi olarak adlandırılmaktadır. Yüksek güç mesafesi, üyeleri tarafından toplumun adeta bir insan piramidiymişçasına algılanmasına yol açmaktadır. İnsanların tahayyülündeki piramit ve bu düzen içerisindeki konumlarını kanıksama düzeyleri onların benliklerini nasıl inşa ettiklerini etkilemektedir.

Kitabın ikinci bölümüne ilişkin dikkati çeken bir diğer nokta, yazarın bu yaş döneminde insani duyarlılığının bir başka noktaya taşınmış olmasıdır. Bu yeni düzeyi karakterize eden üç temel unsur vardır: Bunlardan ilki yazarın artık kendi istikbali için savaşıyor bir genç olmanın bir adım ötesine geçmiş, toplumun diğer kesimlerine el uzatmış olmasıdır. İkincisi, yalnızca bireysel çabasını ortaya koymanın ötesinde, başka insanları örgütleyebileceği kampanyalar organize etme ve ihtiyaç sahipleri ile gönüllüler arasında köprü vazifesi görme aşamasına geçmiş olmasıdır. Üçüncüsü ise duygularını ifade etmede sanatı kullanma gibi bir mertebeye ulaşmasıdır. Şöyle ki ilçe merkezinde tek başına, üstelik son derece iptidai koşullarda yaşayarak devam ettiği ortaokul öğrenimi sırasında, deprem mağdurlarına yardım etmek için gittiği bir kentten dönüşünde, orada hissettiği güçlü duyguları öğretmenlerine ve arkadaşlarına, gördüklerine dair yazdığı bir şiirle aktaracaktır. Daha sonra, il merkezinde, yatılı öğrenci yurdunda kalarak devam ettiği lise döneminde ise yazar, ilk gençliğe has coşku anlarının birinin sonucu olarak kolluk kuvvetlerinin müdahalesi ile tanışacak ve okula döndükten sonra, polis gözaltısı deneyimini bir tiyatro oyununa dönüştürürken, tragedya değil komedyayı seçecektir. Esasen anılan yaş aralığı itibarıyla ergenlik/ilk gençlik yıllarına tekabül eden dönemde bireyin kişiliğinin çizdiği sınırlar elverdiği ölçüde, benliği ve duyguları ile sanat arasında birtakım bağlar kurması olağandır. Bununla birlikte, bu bağlar herkeste aynı güçle tezahür etmez ve birçok insan için duyguların/düşüncelerin dışı “sanatlı” vurumu mümkün olmaz. Kitap boyunca anıların hikâye edilme biçimi, yazarın yaratıcılığını çocuksu bir hayalperestlik, muziplik ve coşku harmanında bulduğuna işaret ediyor.

Üçüncü bölüm, yazarın Mülkiye’deki öğrencilik yıllarına dair birkaç çarpıcı anıdan mürekkep; diğer bölümlere kıyasla kitabın en kısa bölümü. Bu kısımda, öğrencilik döneminden arkadaşların veya halktan insanların, kitaptaki ifade ile “yaşadığı acılara” değinilmekte. Bunların ortak yanı, esasen hayatta kalmak gibi birincil ihtiyaçlarının mücadelesini veriyor olmakla birlikte, kendilerinden çok uzak bir yerde, ülke yönetimi düzeyinde yaşanan birtakım çekişmelerin nesnesi haline gelmiş insanların yaşadığı şaşkınlığı ve yıkımı konu edinmeleri. Daha önce de belirttiği gibi, kitabın her bölümünde farklı insanların anlatılarına uğranılıyor. Bunların bir pazılın parçaları gibi yerleştirildiğini söylemek zor. Zira anlatıları bütünleyecek bir harca, yani olayları bağlantılı hale getirecek bir kurguya rastlamıyoruz. Daha ziyade yazarın, kendi gerçekliğini aktarırken bu vesileyle dönemin diğer bazı şahitlerini tanıklığa çağırıldığını düşünmek olası. Ayrıca, yalnızca belirli bir karakterin trajedisine odaklanmış narsistik bir anlatım biçiminin tercih edilmeyişini sempatik bulduğumu söylemeliyim. Bu noktada hafızam beni Hemingway’in Çanlar Kimin İçin Çalıyor romanına taşıyor. Roman şu epigrafla başlar:

Ada değildir insan, bütün hiç değildir bir başına; anakaranın bir parçasıdır, bir damladır okyanusta; bir toprak tanesini alıp götürse deniz, küçülür Avrupa, sanki yiten bir burunmuş, dostlarının ya da senin bir yurtluğunmuş gibi, ölünce bir insan eksilirim ben, çünkü insanoğlunun bir parçasıyım; işte bundandır ki sorup durma çanların kimin için çaldığını; senin için çalıyor.⁴

Dördüncü bölüm, kitabın en hacimli bölümü. Biraz ileri giderek, kitabın yazılma amacının esasen bu bölümde yer verilen hatıratan mütevellit olduğu söylenebilir. Şöyle ki kimliğini gizlemek zorunda kaldığı endişe içerisinde geçen yılların konu edildiği, yazarın hayatının en sıra dışı ve ilgi çekici dönemini aktaran bu bölüm, kitabın kalbidir denilebilir. Önceki bölümlerin, burada anlatılacak olanları bağlamına oturtmak amaçlı ön bilgiler verdiğini düşünmek de mümkün. Anılar yer yer film sahnelerini andıran heyecanlı kaçışlara veya takiplere, yer yer ise hüzünlü özlem veya veda hikayelerine dönüşüyor. Diğer yandan bölüm boyunca dikkati çeken şeylerden biri, sık sık yanlış anlamalara, gereksiz telaşlara dair gülümsetici hatıralara da yer verilmesi. Bunda, kendini gerçekleştirme mertebesine ulaşmış insanlara has; yaşamı ve kendini bir çocuğun gözüyle görebilme, onları olduğu gibi kabullenebilme ve onlara gülebilme yeterliliklerinin izlerini bulduğumu düşünüyorum.

Dördüncü bölümde aktarılanlar doğrusal bir tarih sırası izlemiyor. Takvim zaman zaman ileri zaman zaman geri istikamette akıyor. Yine de ana mevzu; gizlenme, ortaya çıkma ve tutukluluk dönemleri boyunca takip etmek mümkün. Gizlenme dönemi, benim açımdan en ilgici çekicisi oldu diyebilirim. Eski dostların hem kendini diğerinden hem de diğerini kendinden korumak üzere yapılan sessiz bir anlaşmanın tarafları olarak birer yabancı haline gelmesini dokunaklı bulduğumu belirtmeliyim. Bu kısım, geniş zamanların imbiğinden süzölmüş dostluklardan, akrabalığın güçlü bağlarından, kimliğinin ve geçmişinin müspet olanaklarını yaşamaktan mahrum bir şekilde sürülen on iki yıllık ömrün hikayesi. Yunus Er'inki münferit bir hikâye değil; yakın tarihin sancılı bir dönemine tanıklık etmiş, benzer kadere maruz kalmış birçok insanın hikâyesi ile kesişiyor elbette. Toplumun yakın tarih okuryazarlığı düzeyini veya ulusal tarih araştırmacılığının hipermetropisini tartışmak bu yazının kapsamını açacaktır. Yine de şu kadarını ifade etmeliyim ki, kitap beni, bu denli tesirli yaşantılara sahne olmuş yakın geçmişinin, Türkiye'de edebiyatı ve sanatı besleme olanağı üzerine düşünmeye sevk etti. Kitapta anlatılan kaçaklık, izolasyon, hissedilen güvensizlik iklimi, uzun yılların ardından özgürlüğe alışmakta zorlanma, vb. yaşantılar; politik toksisite veya istismarın bir sonucu olarak dünyanın çeşitli yerlerinde az çok benzer şekilde insanların kaderi haline gelmiştir. Söz gelimi bu bahsedilenlerin

uç bir örneği, İspanya İç Savaşı sonrası yenilen taraflara mensup bazı kaçakların Franco diktatörlüğü boyunca, yani otuz yılı aşkın bir süre zarfında evlerinde saklanmış olmalarıdır. Halk arasında köstebek adı verilen ve sayıları hiç de az olmayan bu kimselerin öyküsü, 2019 yılında oldukça etkileyici bir sinema filmi ile dünya çapında geniş kitlelerin ilgisini çekmişti. Türkçeye “Sonsuz Siper” adıyla tercüme edilen filmin baş karakteri, bu kitabın yazarına benzer şekilde özgürlüğüne kavuştuğunu idrak etmekte zorlanır ve hatta buna sevinemeyecek düzeyde bir yabancılaşma içerisindedir.⁵

Sonnotlar

- 1 Adrese Gerek Yok, Yunus Er, İstanbul, 2022, Nota Bene Yayınları (1. Baskı), 224 sayfa.
- 2 Yaşadığımı İtiraf Ediyorum, Şilili dünyaca ünlü şair ve yazar Pablo Neruda'nın (1904-1973) anılarını kaleme aldığı, 1973 yılında yayımlanan ve sonraki yıllarda Türkçeye de tercüme edilen eserdir. Neruda bu eserde dostlarının anılarına da yer verir. Şair kendi hayatını adeta başkalarının hayatlarından oluşmuş bir bütün olarak algıladığını ifade eder. Bana bu kitabı anımsatmasının nedeninin, Adrese Gerek Yok kitabında da benzer bir tekniğin kullanılması olduğu görüşümdedir.
- 3 İspanyol felsefeci ve yazar José Ortega y Gasset (1883-1955) yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından biri olarak kabul edilmektedir. Metindeki ifade, 1914 yılında yayımlanan *Meditaciones del Quijote* (Quijote Üzerine Düşünceler) kitabında yer almaktadır ve kendisinin en çok bilinen alıntısıdır.
- 4 Ernest Hemingway (1899-1961) İspanya İç Savaşı'na bizzat katılmış ve 1941 yılında söz konusu savaş konu edinen *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* romanını yayımlamıştır. Roman, adını epigraftaki alıntıdan almaktadır. Bu alıntı, İngiliz vaiz John Donne'a (1572-1631) aittir. Kaynak: Hemingway, E. (2012) *Çanlar Kimin İçin Çalıyor (On Birinci Basım)*. Çev. Erol Mutlu, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- 5 Arregi, A., Goenaga, J. M. & Garaño, J. (Yönetmen). (2019). *La trinchera infinita [Sonsuz siper]* [Film]. Irusoin; Moriarti Produksioak; La Claqueta PC; Manny Films.